

El Vaixell d'Iràs i no Tornaràs

Carles Montpart Tura

El dia 10 del mes que ve farà tres anys que va morir l'escriptora mallorquina Maria Antònia Oliver, una de les veus literàries més destacades del que es va anomenar la "Generació dels 70", un nombrós grup d'escriptors les obres dels quals van suposar un gran pas en l'homologació de la literatura catalana amb la cultura europea del moment. La reedició que s'està duent a terme de les seves obres més significatives és un bon motiu per dedicar-li l'article d'aquest mes.

Una infantesa feliç a Manacor

Maria Antònia Oliver i Cabrer (Manacor, 1946 – Sencelles, 2022) era filla d'Antoni Oliver i Antònia Cabrer, i va tenir una germana anomenada Margalida. La família paterna era originària de Sóller i la materna de Manacor. El seu nom, coincidint amb el dels pares, procedia de la seva àvia paterna Antònia Maria, la forma més habitual d'aquest nom compost a la vila de Sóller. La mare, però, va optar per l'ordre invers dels noms, més propi de Manacor.

Segons Carles Cortés i Dari Escandell, autors del "Retrat" que l'any 2006 l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana va dedicar a aquesta escriptora, "la petita Maria Antònia va créixer enmig d'una família genuïnament mallorquina, d'on va rebre una base cultural procedent de l'oralitat –tan important en la seva obra literària. Escoltava la veu de les dones de la família i descobria els misteris de les rondalles, l'encís de les històries llegendàries i l'orgull per una cultura pròpia dins els límits que marcaven les estretors ideològiques de la dictadura. Una infantesa a Manacor sense cap element que fes pensar, més enllà d'un interès per la pintura o per la lectura, en l'esdevenidor de la futura escriptora" (p. 15).

En la memòria de Maria Antònia Oliver es conserva la imatge de l'oncle-avi Joan –es blonco Joan– que sempre li explicava rondalles, la duia fora vila i a l'església, i que ella estimava amb bogeria. Mentrestant, anava de l'escola a ca les ties, amb qui passava bona part de les tardes, on hi havia la mare fent punt o brodant. Ella mateixa explicava la seva infantesa amb aquestes

paraules: "Es Manacor de sa postguerra que record era només es carrer de ses Monges on anava a escola, que donava, al final, a es carrer Nou, on vivíem, i es carrer Antonio Duran, ca's padrí. Allà hi havia també sa plaça des ses Verdures, on jugava a s'horabaixa amb es nins, ja que ses parades estaven tancades. Quan me n'havia d'anar d'aquell bocí de vila, me n'anava amb ses ties; em semblava una excursió llarguíssima. Ara, amb el temps, m'adon que sa meva família era molt conservadora i que estava d'acord amb es *Moiment*,

és a dir, amb es règim, tal com ho pronunciaven aleshores. Amb tot, de sa guerra i de ses seves conseqüències, ben poca cosa me'n parlaren. Tan sols record vagament que un dia es padrí Pere parlava amb un amic a ca ses ties i deia: "a fora des cementiri antic hi havia molts morts". De seguida, una tia meva el va renyar i li va dir que "davant sa nina no heu de parlar d'aquestes coses".

L'inici d'una vocació literària

A partir dels 17 anys, un cop descartada la idea de ser actriu o hostessa de vol, i coincidint amb els estudis de batxillerat i primers cursos universitaris a Palma, Maria Antònia Oliver comença a sentir la necessitat d'escriure. És època de descobrir la llibertat, d'establir noves amistats i de manifestar un comportament rebel fruit dels aires que arriben del maig francès: comença a fumar, a llegir, a conversar molt i també a escriure. Després d'unes primeres provatures en castellà, amb l'esperonament d'Aina Moll, la professora de francès que fora de l'horari lectiu impartia un curs de català a l'alumnat interessat, va decidir-se finalment per l'ús de la llengua pròpia en els escrits de caire literari. En el record, la seva primera lectura en català, més enllà de les rondalles mallorquines de la infantesa, va ser *Balanç fins a la matinada*, de Manuel de Pedrolo.

L'any 1968, amb vint-i-dos anys, Maria Antònia Oliver, que formava part d'un grup de teatre de Ciutat, va conèixer Jaume Fuster, un soldat que feia el servei militar i que es va presentar amb un amic, Pere Gabriel, amb el desig d'incorporar-se al grup en les seves hores lliures. Aquí va començar una intensa relació amorosa i intel·lectual que es va interrompre quan Fuster va ser confinat al campament de l'illa de Cabrera a causa de les seves idees esquerranoses. A partir de les moltes cartes que es van enviar, l'escriptora va escriure l'any 2010 la novel·la *Paraules al sol* (La Magrana, 2023), que ha restat inèdita fins fa poc. Escrita, doncs, dotze anys després de la inesperada mort de l'escriptor i company de vida i quaranta-dos anys després de l'estiu de 1968, llegida ara *Paraules al sol* és un magnífic testimoni de l'època en què els dos escriptors es van conèixer, del gran amor que va sorgir entre ells i dels plans de futur en què es van entusiasmar des del primer dia.

La novel·la epistolar, protagonitzada pels *alter ego* Olívia Guillot i Yus Picó, es va presentar al Premi Ciutat de Palma però no va guanyar, fet que va dificultar-ne en el seu moment la publicació. En el pròleg, Olívia Guillot ens presenta el context de les cartes: "Aquestes cartes varen ser escrites el 1968, quan a en Yus, que feia el servei militar a Mallorca, el

varen condemnar a Cabrera, que aleshores era un destacament militar on enviaven els lladres, els drogoaddictes, els maricons i el beneïts que feien la mili. A en Yus, i més tard a alguns amics seus, els hi varen enviar per política. Els militars estaven convençuts que els soldats catalans i tota la seva tropa d'amics i amigues de Mallorca volien fer la revolució [...] En Yus i n'Olívia, català i mallorquina respectivament, eren parella des de l'abril i varen seguir el festeig per carta. Cartes que arribaven tard, cartes sotmeses a censura, i per això cartes escrites a mitges, amb por i amb amor, tal com es presenten ara" (ed., cit., p. 9).

El 18 de gener de 1969, un cop Jaume Fuster va acabar el servei militar, la jove parella es va casar per l'església a Mallorca. Ella anava amb un abric i un vestit de punt grisos i unes botes, i ell estrenava una americana d'ant. Una imatge poc habitual en les cerimònies religioses d'aleshores i que era la manera peculiar de protestar d'uns joves rebels que acceptaven

la fórmula del casament per poder portar endavant els seus projectes amb el mínim consentiment de la família. Immediatament van decidir instal·lar-se a Barcelona.

La "Generació dels 70"

Pel que fa a la producció literària, Maria Antònia Oliver pertany al grup conegut com la "generació literària dels 70", un ampli conjunt d'escriptors que presentaven unes semblants inquietuds rupturistes i que van aportar una visió ben nova des del punt de vista social i cultural a la literatura catalana. El rètol generacional, que agrupava autors nascuts als anys quaranta i primers cinquanta, i que van començar a publicar regularment als anys 70, va prendre carta de naturalesa a partir del llibre *La generació literària dels 70* (Pòrtic, 1971), un recull de vint-i-cinc entrevistes a escriptors fetes per Oriol Pi de Cabanyes i Guillem-Jordi Graells.

Quant a l'origen de la seva vocació literària, l'any 1992 ella mateixa s'hi referia amb els termes següents en l'escrit "Qui sóc i per què escric" dins la publicació que la Institució de les Lletres Catalanes li va dedicar en nomenar-la escriptora del mes: "Però, ¿per què escrivia? [...] l'afecció -la vocació- em ve de lluny. Des de l'octubre de 1970, data de publicació de la meua primera novel·la, no he deixat d'escriure. [...] ¿Què hi surt, a les meves novel·les, als meus contes, als meus guions, de la meua voluntat fermíssima de ser hostessa... o de les meves corregudes davant la policia en temps de Franco? Els escriptors diuen que escriuen perquè la gent els estimi més, per a la posteritat, per esbandir els seus dimonis personals, per criticar el món que no els agrada, per fugir de les seves neurosis. Jo escric per totes aquestes coses i perquè escrivint puc ésser jo mateixa, perquè escriure és la meua manera de ser, per morir una mica menys el dia que em mori. I sobretot, perquè m'agrada. I perquè és s'únic que sé fer.»

Aquesta passió per la literatura també té, com hem insinuat, uns orígens ben definits: la rica rondallística mallorquina recollida per mossèn Antoni M. Alcover, que Oliver conegué de ben menuda a través de les versions que li contava

Caricatura de M. A. Oliver i J. Fuster

el seu oncle-avi. Per això no és gens estrany que, amb tot just 23 anys, Oliver irrompés dins la narrativa catalana del moment amb una obra que l'escriptor Llorenç Villalonga, en la presentació pública que en va fer l'abril de 1971, va qualificar de petita obra mestra. Es tractava de la novel·la *Cròniques d'un mig estiu* (Club Editor, 1970). De la mateixa manera, les arrels d'algunes de les seves primeres obres, com ara *Cròniques de la molt anomenada ciutat de Montcarrà* (Edicions 62, 1972), i sobretot *El vaixell d'Iràs i no Tornaràs* (Laia, 1976; La Magrana, 1990; 2024) tindran el substrat de les rondalles mallorquines de les quals, ben aviat, esdevindrà també una apassionada lectora.

Entre Barcelona i Mallorca

La decisió de viure a Barcelona va ser presa per tots dos. La voluntat de professionalitzar-se en el camp de la creació literària, tot i ser conscients de les dificultats d'aquesta decisió, els va empenyar a deixar inicialment Mallorca. Eren moments difícils per a la literatura catalana, però els tímids canvis operats en el món de les publicacions feien preveure a la parella la possibilitat de viure de tasques editorials. Per mediació de Xavier Fàbregas, que treballava aleshores a Edicions 62, aviat van tenir un primer encàrrec: la traducció de

literàries. Ella mateixa diu que "per a mi escriure és viure, viure és escriure", i serà doncs escrivint en els gèneres i camps més

l'italià d'un llibre d'anuncis. A poc a poc, arribaren altres treballs més relacionats amb els seus interessos; durant anys Maria Antònia Oliver, paral·lelament a la producció d'obra pròpia, es dedicarà a la traducció literària al castellà i al català i també a la col·laboració en la premsa escrita.

Tot i que no deixarà mai d'estar en contacte amb la seva Mallorca natal — més endavant el matrimoni adquirirà una casa a la vila de Biniali, al Pla de Mallorca, on, des del 1986, iniciaran llargues estades—, serà a Barcelona on Oliver publicarà la major part de la seva obra i on desenvoluparà gran part de les seves col·laboracions

literàries. Ella mateixa diu que "per a mi escriure és viure, viure és escriure", i serà doncs escrivint en els gèneres i camps més diversos que Maria Antònia Oliver intentarà fondre les necessitats de subsistència amb aquelles feines que més s'adiuen a la seva vocació.

A més de la seva col·laboració en la premsa escrita, Maria Antònia Oliver serà responsable de l'àmbit de Producció Literària del Congrés de Cultura Catalana (1977), es dedicarà més intensament a la traducció literària —que inclourà una magnífica versió de *Moby Dick* (Edicions 62, 1984; La Magrana, 2024), que va obtenir el 1985 el Premi a la Traducció al català de la Generalitat de Catalunya—, farà guions per a la televisió i treballarà també per al

Circuit Català de TVE, en els programes *Signes* i *Cinc cèntims de cultura*, presentant els autors catalans més importants del moment, entre els quals Josep M. Llompart, Francesc de B. Moll, Mercè Rodoreda, Llorenç Villalonga, Maria-Aurèlia Capmany, Joan Peruchó, o Joan Fuster.

A més a més de l'obra narrativa, que conforma el gruix de la seva producció, Maria Antònia Oliver ha conreat el teatre, amb obres com *Negroni de ginebra* (Edicions 62, 1993) i l'adaptació teatral de l'obra de Salvador Galmés *La dida* (Editorial Moll, 1996). En el camp audiovisual, ha treballat en guions cinematogràfics i per a la televisió i la ràdio, dels quals podem destacar, entre d'altres, *Vegetal i Muller qui cerca espill* (Hogar del Libro, 1982) i *Que patines, Laura?* (Televisió de Catalunya, 1987). Ha format part, així mateix, del Col·lectiu Ofèlia Dracs, on ha publicat narracions als llibres *Lovecraft*, *Lovecraft* (Edicions 62, 1981), *Negra i consentida* (Laia, 1983), *Essa Efa. Recull de contes intergalàctics* (Laia, 1985; Edicions 62, 1996), *Boccatto di cardinali* (Tres i Quatre, 1985) i *Misteri de reina* (Tres i Quatre, 1994).

Sagues familiars

La narrativa de Maria Antònia Oliver té una àmplia gamma de recursos: en algunes de les seves obres el nus central el conformen les relacions de diverses generacions o

sagues familiars, com a la ja esmentada *Cròniques de la molt anomenada ciutat de Montcarrà* o a *Amor de cans* (Edicions 62, 1995), ambiciosa obra que va guanyar el Premi Ciutat de Palma de Novel·la Llorenç Villalonga 1994, i que l'any 2018 es va convertir en sèrie televisiva de tres temporades al canal IB3. En d'altres, l'autora ens remetrà a mons onírics i mitològics, com en el cas d'algunes narracions de *Tríptics* (Edicions 62, 1989) o de la novel·la *Crineres de foc* (Laia, 1985; Edicions 62, 2002).

Aquesta novel·la, que l'autora considerava com la seva més important, malgrat que no fos la més coneguda, va merèixer arran de la seva reedició la següent valoració per part del crític literari Joan-Josep Isern: "*Crineres de foc* s'inscriu volgudament en l'àmbit de la literatura èpica, de reminiscències grandioses—com una part de la música (el denominat rock simfònic) que en aquells moments escoltàvem—, inspirada tant en l'univers de Tolkien com en les atmosferes de García Márquez. Una literatura que, en el cas de casa nostra, se la feia servir, a més a més, de vehicle —sovint no gaire subtil— per a unes idees determinades que trobaven una acollida còmplice en el públic lector. [...] Però si som capaços d'anar una mica més enllà del tel superficial que recobreix la història veurem que el que ha escrit Maria Antònia Oliver és, de fet, un

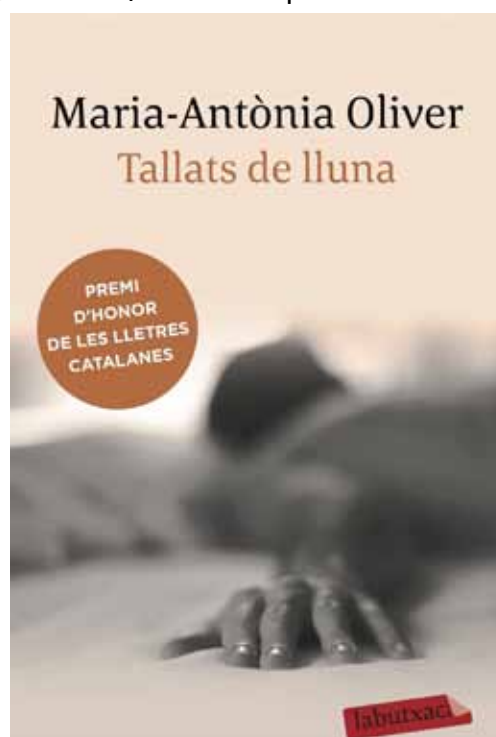
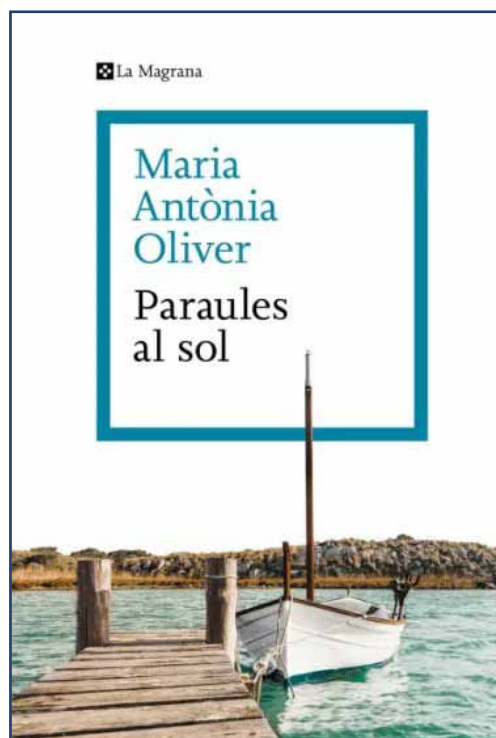

al·legat contra l'opressió i contra l'autoritarisme. Una opressió i un autoritarisme que, desgraciadament, tant als anys vuitanta com ara mateix es manifesten en dues vessants: la personal i la col·lectiva. En aquest sentit sí que es pot dir que el llibre és, en la seva idea de fons, rabiosament, dolorosament actual ("Un passeig pels 80", *Avui*, 27 de juny de 2002).

A la novel·la *Punt d'arròs* (Galba Edicions, 1979; Kapel, 1985; Edicions 62, 1996), en canvi, l'autora ens apropa al conjunt de sensacions d'una dona a la recerca del seu alliberament, un tema que desenvoluparà en una altra de les seves grans novel·les, *Joana E.* (Edicions 62, 1992, premi Prudenci Bertrana 1991), basada, segons una "Nota de l'autora", en una persona i una història reals, tot i que posteriorment ella mateixa afirmés que la protagonista era un personatge literari confegit a partir de característiques de diverses dones que havia conegut. Després de publicar *Joana E.*, la Institució de les Lletres Catalanes li va proposar ser "Espectora del mes", fet que li va donar l'oportunitat de recórrer, durant trenta dies, els Països Catalans i de contactar directament amb part del seu públic.

Novel·la negra i narrativa breu

En l'obra de Maria Antònia Oliver també hi trobem

una interessant incursió en el gènere detectivesc amb la creació, seguint la tradició dels autors de les novel·les policiaques, d'un protagonista que, en aquest cas, serà una detectiva: la Lònia Guiu, l'heroïna de les novel·les *Estudi en lila* (La Magrana, 1985; 2022), *Antípodes* (La Magrana, 1988; 2024) i *El sol que fa l'ànec* (La Magrana, 1994; 2024), obres que han estat traduïdes a diverses llengües i que també han estat reeditades recentment. En totes hi trobem una trepidant trama detectivesca que planteja uns temes de fons recurrents: la discriminació de gènere, l'assetjament sexual, el

tràfic de dones i la prostitució o la pederàstia.

Pel que fa al conjunt de la seva narrativa breu, que l'autora va conrear des del principi en volums com *Coordenades espai-temps per guardar-hi les ensaïmades* (Pòrtic, 1975; Edicions 62, 1995), *Figues d'un altre paner* (Editorial Moll, 1979) i *Tríptics* (Edicions 62, 1989) en tenim una bona antologia al recull *L'illa i la dona. Trenta-cinc anys de contes* (Edicions 62, 2003, amb selecció i introducció de Carles Cortès), que també presenta textos fins aleshores esparsos en revistes i publicacions col·lectives. En general són contes que es caracteritzen per la voluntat d'experimentar tècniques i temàtiques que sovint l'autora traslladarà posteriorment a les novel·les i que, generalment

protagonitzats per dones a la recerca de la pròpia individualitat, plantegen temes com la injustícia social, la crítica del paper subsidiari de la dona en la societat o els reptes de l'entrada a la maduresa. *Colors de mar* (Proa, 2007), l'últim llibre que l'autora va publicar en vida, també és un volum de narrativa breu que inclou contes ja publicats i d'altres d'inèdits.

Trasplantament de cor i mort de Jaume Fuster

El 13 de juliol de 1997 Maria Antònia Oliver va haver de sotmetre's a un trasplantament de cor per solucionar la greu afecció cardíaca que patia. Aquesta operació va iniciar un llarg període de silenci literari que es va prolongar perquè, el 31 de gener de 1998, el seu company Jaume Fuster va morir de càncer de pulmó, als 52 anys, fet que la va incapacitar durant uns anys per tornar a escriure. Les paraules no li eren amigues, com deia ella mateixa en una entrevista amb motiu de l'aparició de la seva última novel·la, *Tallats de lluna* (Edicions 62, 2000), començada cinc anys abans i que Maria Antònia Oliver va tancar amb una llarga llista de noms als quals dedicava aquestes paraules: "A tots vosaltres, amics i amigues, gràcies perquè m'heu ajudat a viure i, alguns sabent-ho i d'altres sense saber-ho, heu fet que pogués tornar a escriure" (ed. cit., p. 174). La novel·la, que relata la tendra i tràgica història d'un amor homosexual en una època en què la sida feia estralls, va ser escrita, segons va explicar la mateixa autora, sota la gran influència dels efectes de la seva pròpia malaltia, i sobretot pel gran impacte emocional que va suposar la prematura mort del seu company Jaume Fuster.

El 2007 Maria Antònia Oliver va ser guardonada amb la Creu de Sant Jordi de la Generalitat

de Catalunya, que va rebutjar perquè "en Jaume i jo vèiem que la donaven a molta gent que la mereixia, però també a feixistes o mafiosos. Un honor com aquest no m'interessava" (reportat per Carles Cortés i Dari Escandell a "Retrat" 11, AELC, p. 54), i el 2016 amb el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes en reconeixement de la seva trajectòria. Maria Antònia Oliver va morir el 10 de febrer de 2022, als setanta-cinc anys.

El Vaixell d'Iràs i no Tornaràs

L'obra narrativa de Maria Antònia Oliver es va anar publicant, a partir dels anys 70, a diverses editorials, com ara Club Editor, Pòrtic, Moll,

Edicions 62, Laia o La Magrana. És aquesta última, però, on l'escriptora hi va començar a editar les seves obres de gènere negre —en una col·lecció dirigida per Jaume Fuster—, la que està duent a terme en els darrers anys la recuperació de l'obra de l'autora manacorina a través de la reedició dels seus títols més emblemàtics.

De moment, trobem als prestatges actuals, sense haver de recórrer, doncs, als fons de les biblioteques o a les llibreries de vell, els següents títols: la trilogia de novel·les protagonitzada per la detectiva feminista i amant dels pintallavis Lònia Guiu, *Estudi en lila* (2022), *Antípodes* (2024) i *El sol que fa l'ànec* (2024); una de les primeres novel·les de l'autora, *El Vaixell d'Iràs i no Tornaràs* (2024) i l'obra fins ara inèdita *Paraules al sol* (2023). La Magrana també ha reeditat una de les seves traduccions més celebrades: *Moby Dick*, de Herman Melville (2024), així com la de *Les ones* (2023) i *Els anys* (2024), de Virginia Woolf. L'editorial l'Altra Tribu també va recuperar l'any 2019 la traducció que Maria Antònia Oliver va fer d'un clàssic de la literatura

juvenil, *Quin dia tan bèstia*, de Mary Rodgers.

El Vaixell d'Iràs i no Tornaràs, l'últim títol fins ara reeditat, es va publicar originalment l'any 1976 i és una de les novel·les d'Oliver més influïda pel món de les rondalles mallorquines que tant li van agradar de petita. L'obra, de fet, és una autèntica rondalla moderna en la qual, a partir de la història d'un vaixell que no acaba d'arribar mai a port, l'autora planteja tot de temes plenament moderns, com ara la igualtat de sexes i la revolució sexual, la llibertat individual i col·lectiva o el dret a la revolta contra els règims dictatorials. Uns temes que formaven part ineludible de les obres que molts autors de la generació dels 70 tractaven a les seves creacions.

A l'obra, tres gegants, en Peixarell, amo i senyor de tots els peixos de la mar, n'Algarell, amo de les algues i en Coralell, amo dels coralls, es confabulen per fer un encanteri que no permeti que en Falaguer, un vaixell que salpa de Maó rumb a Barcelona amb més de dues-centes persones, hi acabi d'arribar mai. Totes les peripècies que ocorren al vaixell seran una gran al·legoria de les vicissituds en què es troben els homes i les dones quan es volen rebel·lar contra un sistema polític injust i un clam a favor del compromís polític individual i col·lectiu. En un moment determinat, una de les protagonistes, "una jaia que feia cara de bona persona i que pareixia que sabia on se colga el dimoni" (ed. cit., p. 19) afirma, referint-se a la necessitat que tothom es conscienciï davant d'una situació d'opressió, el següent: "Que no veis que encara vos volen emblanquinar més, amb festes i xarangueres, fillets? Que no veis que ja és ben hora que els qui tenim enteniment i coneixement el facem servir i no ens deixem enganyar pus? No és temps d'anar a festes, ara, ben refotre! (ed. cit., p. 158).

Una dels grans valors de l'obra de Maria Antònia Oliver és, sens dubte, la qualitat de la llengua, fet que en aquesta obra el lector podrà apreciar de manera ben clara. Per una banda, tenim una llengua rica, expressiva i plena de mallorquinismes que dona al text

una plasticitat i un color molt allunyats de l'estàndard literari en què darrerament trobem escrites moltes novel·les. D'altra banda, pel que fa a les tècniques literàries, l'autora es mostra tan hàbil en el registre col·loquial, amb una llengua viva i genuïna en els diàlegs — plena de modismes, frases fetes i expressions tretes de la literatura oral popular—, com en l'ús de la tècnica del monòleg interior que utilitza per mostrar-nos el pensament de la protagonista, n'Aineta. Una lectura que sens dubte pot ser un gran descobriment i una magnífica porta d'entrada a d'altres obres de l'autora de Manacor. ■